

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук, доцента О.О. Ситенко на дисертацію Бурак Віри Володимирівни **«ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТЕРЕОТИПІВ РОДИННОЇ СПОРІДНЕНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ ТА БРИТАНСЬКІЙ РЕАЛІСТИЧНІЙ ПРОЗІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ»** (Львів, 2019. – 273 с.), подану до спеціалізованої вченої ради К 35.051.23 у Львівському національному університеті імені Івана Франка на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство

Актуальність теми дослідження мотивована необхідністю розвитку етнолінгвістичної теорії скрізь призму когнітивно-комунікативного підходу, зокрема потребою вивчення центрального лінгвокультурного феномену – стереотипу – із залученням згаданого підходу. Робота виконана згідно з постулатами синергетичної теорії мови, що виникла як логічне продовження загальної теорії мовної системи і її самоорганізації в межах певного просторово-часового діапазону. На теперішній час лінгвосинергетика набуває статусу нової парадигми лінгвістичних досліджень та дозволяє здійснити функційну диференціацію номінативних засобів вербалізації стереотипів. Основну увагу зосереджено на когнітивних аспектах реалізації мови у мовленні.

Заявлена проблема не поставала в сучасній українській лінгвістиці предметом та об'єктом дисертаційного опису, хоча вивчення процесів соціолінгвістичних, філософсько-психологічних, емотивних складників номінативної діяльності людини є досить популярним, передусім через порубіжний характер таких студій. Однак опонована дисертація є першою спробою дослідження стереотипів у художній комунікації в українському, польському та британському літературних просторах у контрактивному вимірі. Бурак В.В. доречно поєднує лінгвістичні, етнолінгвістичні, когнітивні, лінгвокультурологічні, психолінгвістичні методи для

встановлення етнокультурних особливостей носіїв української, польської та англійської мов при формуванні стереотипних лексичних одиниць на позначення родинної спорідненості й успішно реалізує поставлені завдання: «синтезувати теоретико-методологічні засади вивчення стереотипів у лінгвістиці; застосувати функційний підхід для дослідження стереотипів у художній комунікації; здійснити комплексне дослідження синкретичної природи стереотипу через встановлення критеріїв виокремлення стереотипів у художніх текстах, здійснення аналізу засобів вербалізації родинних стереотипів за ступенем закріпленості і їхньою цінністю в обміні інформацією, здійснення порівняльного аналізу функціонування родинних стереотипів у мега-, макро- та мікроконтекстах української, польської та британської реалістичної прози другої половини ХІХ століття». Дисертантка ґрунтовно аргументує, чому література саме вказаного часового відрізка постала предметом аналізу. Вона зауважує, що реалістична проза другої половини ХІХ століття – це останній період модерної епохи перед великими суспільними змінами, які відбулись внаслідок Першої та Другої воєн, і який виявив найбільшу відданість традиційним родинним стосункам, через що постає найбільш цікавим періодом для вивчення цього соціокультурного явища з лінгвістичної точки зору.

Етноспецифіка мовної свідомості, її вплив на реципіювання та номінування оточуючих явищ заслуговує на окреме дослідження. У дисертації вперше в лінгвістиці комплексно проаналізовано функційний аспект механізму стереотипізації у взаємоз'язку з процесами концептуалізації, категоризації та вербалізації колективного досвіду зазначених народів, встановлено семіотичні критерії виокремлення стереотипів у художніх українських, польських та британських текстах, що вповні мотивує новизну роботи.

Дисертація Бурак В.В. є цілком самостійним дослідженням, органічно пов'язаним із науковою темою кафедри загального мовознавства філологічного факультету Львівського національного університету імені

Івана Франка «Соціокомунікативні та когнітивні аспекти організації різноманітних дискурсів».

Ступінь обґрунтування наукових положень, сформульованих у науковому студіюванні, їхня достовірність визначається тим, що Віра Володимирівна обрала методологічний підхід, відповідний особливостям аналізованого матеріалу, меті й завданням дисертації. У дослідженні застосовано комплекс загальнонаукових (індукції, дедукції, синтезу, класифікації) та мовознавчих, власне лінгвістичних, методів (структурного, дистрибутивного, компонентного аналізу, етимологічного аналізу, аналізу семантичного поля, контент- / інтент-аналізу та ін.).

Матеріалом для аналізу слугували 3064 текстових фрагменти, з них 903 – українських, 1037 – польських і 1124 – британських, загальним обсягом 337 519 слововживань. Вибірку здійснено із джерел, загальний обсяг яких становить 2 252 172 слововживання. Дисертантка слушно зауважує, що під час підрахунків застосовувався метод частотного аналізу стосовно інтерпретації мовних фактів у межах однієї мовної системи. Зазначені статистичні показники дають цілком вагому підставу говорити про валідність отриманих результатів.

Значний обсяг теоретичної і емпіричної баз, володіння сучасними методами аналізу текстів засвідчують належний рівень підготовки дисертантки й достовірність висновкових положень дослідження.

Оцінка змісту і завершеності дисертації вимагає розгляду структурних елементів студіювання. Структура роботи мотивована поставленими метою та завданнями, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списків використаної літератури, використаних джерел та додатків. Результатам дослідження властива репрезентативність, зумовлена значним обсягом досліджуваного матеріалу. Логіка виокремлення розділів та їхньої структури підпорядкована покроковому розкриттю поставлених мети та завдань. Вступ (сс. 15–27) до дисертації має традиційну структуру й відповідно до вимог наукового

студіювання містить обґрунтування обраної теми, аргументування актуальності заявленої теми, формулювання мети, завдань та методів дослідження, визначення об'єкту та предмету роботи, окреслення матеріалу дослідження, наукової новизни, практичної цінності одержаних результатів, виокремлення основних положень, що винесено на захист, а також подано відомості про апробацію результатів дослідження. Істотно ціннішим бачиться акцентування засадничого принципу дослідження (с. 17) згідно з постулатами синергетичної теорії мови, що набуває статусу нової парадигми у межах лінгвістичних досліджень і постає надсучасним механізмом аналізу мовних явищ.

Будова основної частини дисертації відбиває логіку дослідницького пошуку. Реалізацію мети роботи логічно розпочинає перший розділ «Розвиток поглядів на метамову дослідження вербалізації стереотипів в етнолінгвістиці» (сс. 28–76), у якому дисертантка вибудовує теоретичні основи своєї роботи. В.В. Бурак висвітлює теоретичні аспекти аналізу стереотипів у суміжних галузях наук про людину, простежує еволюцію поглядів на лінгвістичну природу стереотипу і методологію дослідження цього феномену в етнолінгвістиці. Дисертантка обґрунтовує поняття *стереотип*, з'ясовує шляхи та механізми стереотипізації лексичних одиниць, встановлює гносеологічний статус стереотипів, диференціює поняття *стереотипізація*, *концептуалізація* та *категоризація*, визначає підґрунтя виокремлення понять *стереотип*, *прототип* та *конвенційне поняття*. Особливу увагу приділено розгляду семантичних компонентів номінативного вербалізатора стереотипу, а також функційній диференціації компонентів значення номінативного вербалізатора стереотипу. Детально розглянуті ментальні компоненти стереотипу та їхні семантичні відповідники у мові, в зв'язку з чим дисертантка ґрунтовно аналізує поняття *ознака*, *судження*, *умовивід* та ілюструє відповідними прикладами. Авторка послідовно аналізує, критично осмислює й узагальнює погляди провідних вітчизняних і

зарубіжних дослідників на явище стереотипізації мовних одиниць, аргументуючи потужний етнокультурний вплив на формування стереотипів.

Другий розділ «Засади дослідження вербалізації у художньому тексті» (сс. 77–106) присвячено проблемам етнолінгвістичного вивчення стереотипів на матеріалі художніх текстів реалістичного стилю. Дисертанткою аргументовано доцільність залучення художніх текстів як матеріалу етнолінгвістичних досліджень. Розроблено методологію виокремлення засобів вербалізації стереотипів та встановлено проблеми ідентифікації стереотипів на матеріалі оказіонального мовлення авторів художніх текстів реалістичного стилю. На особливу увагу заслуговує той факт, що авторка самостійно розробила модель індивідуального, колективного досвіду та категорії точки зору, їхнього співіснування і кореляції (сс. 88–89). Авторка аналізує структурні особливості стереотипів і приходить до висновку, що є щільний зв'язок між формою стереотипу та поняттям, що закріплено за ним, а саме: чим коротша номінативна форма, тим сильніший стереотип (с. 101). В.В. Бурак, детально аналізуючи джерельний матеріал, фіксує відмінність номінативних форм вербалізації родинних стосунків у досліджуваних мовах і встановлює, що це свідчить про різний культурно відображальний потенціал закріпленого колективного світогляду певного народу (сс. 101–103).

Особливо функційно навантаженим є третій розділ «Функційна диференціація засобів вербалізації стереотипів у реалістичній прозі» (сс. 107–191), у якому дисертантка детально досліджує формально-семантичні похідності родинних стереотипів у зіставному вимірі та визначає семіотичні функції їхніх номінативних вербалізаторів. В.В. Бурак встановлює лінгвосеміотичні критерії розрізнення номінативних засобів вербалізації стереотипів у реалістичній прозі і, що заслуговує на схвалення, розроблює власні моделі індивідуального життєвого досвіду письменника / читача (с. 108), колективного життєвого досвіду мовної спільноти (с. 109), аналізуючи вплив досвіду на формування стереотипу у свідомості індивіда та колектива. Самостійно встановлює співвідношення індивідуального та колективного

досвіду в когнітивній базі мовця (с. 110). Авторка ґрунтовно аналізує різноструктурні вербалізатори, встановлює взаємозв'язок складності структури стереотипу з шириною області його референції, ступенем його інтенціональності та щільності його семантики і пропонує власну склярну модель номінативних засобів вербалізації стереотипів різної сили (с. 111). Не зовсім репрезентативно, на наш погляд, виглядає запропонована авторкою картотека ілюстративного матеріалу слововживань (с. 112), де в польській мові проаналізовано 172 479 слововживань, в англійській – 159 472, а українська мова представлена лише 55 628 слововживаннями. Така розбіжність може свідчити про статистичні похибки та не зовсім правомірні висновки.

Дисертантка аналізує семіотичні показники номінативних вербалізаторів стереотипів різної сили та відмінних ступенів сформованості та вибудовує власну модель індексу ступеня сформованості та сили стереотипу за формально-семантичними показниками його номінативного вербалізатора (с. 117). Однак не зовсім зрозуміло, чому в якості прикладів не представлені усі досліджувані мови.

Досить потужним та ґрунтовним постає аналіз культурно відображального потенціалу стереотипів на прикладі різних лексем у порівняльному аспекті в досліджуваних мовах (сс. 1230–125); морфемної фіксації конотативного компонента у дериватах-фемінитивах (с. 139), у похідних назвах дітей (сс. 140–141), у семантично специфічних дериватах (сс. 143–144), у дериватах із анованою внутрішньою формою (с. 148). Детально проаналізовано також лексико-синтаксичні і синтаксичні номени. Дисертантка висновкує про те, що є певний взаємозв'язок між деривативною формою номена та поняттям, закріпленим за ним. Так, Віра Володимирівна наголошує, що синтаксичні номени називають сукупність понять і зв'язки між ними та найбільш придатні для вираження нового стереотипу або того, який уже застаріває і виходить з активного функціонування. Отже, у практичній частині роботи авторка послідовно порівнює досліджувані мови,

наголошуючи на тій чи іншій національно-культурній особливості кожного етносу.

Цікаво було розглянути національно-культурну специфіку мовної свідомості носіїв української, польської та англійської мов на аналізованому матеріалі родинних стереотипів з огляду на особливості їхнього функціонування та вербалізації через призму світосприйняття індивіда, певного колективу й навіть етносу. Досягненням Віри Володимирівни вважаємо доповнення та конкретизування класифікації фаз вербалізації стереотипів Є. Бартмінського через додавання четвертої фази – консервації значення і форми, яка реалізується засобами лексичної номінації, адже дійсно: непохідні слова закріплюють найсильніші стереотипи і, функціонуючи в контекстах, породжують похідні стереотипи.

Теоретичні положення підтверджують вдало підібраний фактичний матеріал. Кожний підрозділ завершують конкретні і належним чином оформлені висновки. Загальні висновки корелюють із поставленими в дисертації метою та завданнями, постають цілком виваженими, переконливими, випливають з аналізу конкретного мовного матеріалу та підтверджують важливе теоретичне і практичне значення. Отримані висновки та сформульовані у дисертації положення мають практичне значення, що підтверджується тим, що їх можна використовувати у курсах лекцій і практичних занять із загального мовознавства. Отримані результати можуть увійти до нових посібників, лексикографічних джерел різних типів.

Однією з позитивних рис аналізованої дисертації є широкий спектр використання польської та англійської науково-теоретичної та науково-прикладної літератури поряд із вітчизняними працями, що посилює викінченість пропонованих аргументацій, підтверджує відповідність заявленій науковій спеціальності.

Потрібно наголосити на доречності додатків до дисертаційної праці, які містять глосарій основних термінів, використаних у дисертації, матеріали до англо-польсько-українського перекладного словника стереотипів родинної

спорідненості, порівняльні таблиці потрактувань та аналізів стереотипів в досліджуваних мовах.

Визнаючи актуальність і глибину дослідження Віри Володимирівни Бурак, аргументованість наукових засад, важливість отриманих результатів, узагальнень і висновків, вважаємо за необхідне висловити певні міркування та зауваження, що виникли під час прочитання тексту дисертації та автореферату:

1. З використаних 926 разів слова стереотип у різних контекстах так і не постало власне авторське його тлумачення чи розуміння. Якщо в Положенні 1, що виносяться на захист, заявлено про стереотип як конвенцію, то у Висновкових тезах до розділу констатовано уже феномен стереотипу. Якщо ми говоримо про рефлекс та ін., то маємо на оці психологічне (чи психолінгвістичне) бачення досліджуваного явища, а в меті заявлено про етнолінгвістичний погляд. У такому разі: в чому полягає особливість етнолінгвістичного розуміння стереотипу?

2. Уважаємо за доцільне в аналізі комунікативних смислів звернутися до поглядів О.О. Потєбні, який розглядав значення слова через його динаміку використання (с. 55-57 і далі дис.). Врахування такого розуміння значення слова привідкриває закономірності співвідношення психологічного й мовного у слові і т. ін.

3. Уважаємо, що стереотип є ознакою певної комунікативної ситуації та лише у контексті можна розпізнати відображальний потенціал стереотипів. На жаль, мусимо констатувати про повну відсутність прикладів певних контекстуальних ситуацій в авторефераті та недостатність прикладів у дисертаційній роботі.

4. У сучасних словниках родовий відмінок слова стереотип має флексію -у, оскільки це абстрактний іменник, авторка чомусь використовує форму *стереотипа* (с. 69 і далі; всього 192 слововживань).

5. Рекомендовано замінити присвійний займенник *їх* (с. 5 і далі дис.) на більш характерний для словотвору української мови варіант: *їхній*.

Загальний висновок – дисертація «Вербалізація стереотипів родинної спорідненості в українській, польській та британській реалістичній прозі другої половини XIX століття» розв'язує актуальну теоретико-прикладну проблему сучасного мовознавства, містить аргументовані та практично цінні результати, постає цілісним самостійним дослідженням, у якому розглянуто фундаментальну наукову проблему й запропоновано покрокові шляхи її вирішення. Ураховуючи актуальність обраної теми, ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, новизни та повноти викладу в публікаціях, вважаємо, що дослідження повністю відповідає вимогам до кандидатських дисертацій, спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство, а також вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 року (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка – Бурак Віра Володимирівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.15 – загальне мовознавство.

Кандидат філологічних наук, доцент

кафедри англійської філології Донецького

національного університету імені Василя Стуса

О.О. Ситенко

*Підпис Ситенко О.О.
засвідчую.*

Учений секретар Стуса О.Т. Ванеєв

